8th International Conference on Contemporary Academic Research

August 05-06, 2026: Konya, Turkey

© 2026 Published by All Sciences Academy

https://as-proceeding.com/index.php/iccar/home

Aşırı Koruyucu Ebeveynlik, Davranışsal Ketlenme ve Akran İlişkileri

Nihat Topaç[1*], Musa Bardak [2] ve Murat Kirişci [3]

[1]*Temel Eğitim Bölümü, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Türkiye (ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9364-4072)*
[2]*Temel Eğitim Bölümü, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye (ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5585-8002)*
[3]*Temel Tıp Bilimleri Bölümü, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Türkiye (ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4938-5207)*

[*]*(nihat.topac@iuc.edu.tr)*

Özet – Erken çocuklukta akran ilişkilerinin niteliği, yaşam boyu sürecek psikososyal uyumun en güçlü yordayıcılarından biridir. Bu ilişkilerin gelişiminde hem çocuğun mizaç temelli bireysel özellikleri hem de ebeveyn tutumları belirleyici rol oynamaktadır; ancak alanyazın bu iki belirleyiciyi çoğunlukla ayrı ayrı ele almıştır. Bu çalışmanın amacı, aşırı koruyucu ebeveynlik, davranışsal ketlenme ve akran ilişkileri arasındaki üçlü bağlantıyı kuramsal ve ampirik alanyazın temelinde çözümlemek ve bu bağlantıyı açıklayan modelleri karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir. Nitel alanyazın taramasına dayanan çalışmada, mizaç kuramının temel kaynakları, aşırı koruyucu ebeveynliği ele alan çalışmalar ve mizaç ile ebeveynlik etkileşimini akran sonuçları üzerinde doğrudan sınayan araştırmalar incelenmiş; bulgular tematik olarak sınıflandırılmıştır. İnceleme iki temel sonuca ulaşmaktadır. Birincisi, davranışsal ketlenmenin sosyal çekingenliğe ve olumsuz akran sonuçlarına dönüşmesi kaçınılmaz değildir; bu dönüşüm büyük ölçüde ebeveyn davranışının niteliğine bağlıdır. Boylamsal veriler, akran bağlamında ketlenmiş yürüteç çağı çocuklarının iki yıl sonra yüksek düzeyde çekingen olmasının yalnızca annelerin araya girici-aşırı korumacı davrandığı koşulda gerçekleştiğini göstermektedir (yüksek grupta $r = .67$, $p < .001$; düşük grupta $r = .05$, anlamsız). İkincisi, ilişki tek yönlü değildir: ketlenmiş çocuk davranışı da ebeveyn korumacılığını çekmekte ve karşılıklı pekişen bir döngü oluşmaktadır. Çalışmada ayrıca bağlamın (tanıdıklık düzeyi, önceki akran deneyimi, kültür) düzenleyici rolü, ölçüm sorunları ve farklılaşmış duyarlılık kuramının sunduğu alternatif okuma tartışılmaktadır. Bulgular, okul öncesi kurumlarında yürütülecek aile eğitimlerinin tek tip içerik yerine çocuğun mizaç profiline duyarlı biçimde farklılaştırılması gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler – Aşırı koruyucu ebeveynlik, davranışsal ketlenme, akran ilişkileri, mizaç, sosyal geri çekilme, okul öncesi dönem

I. GİRİŞ

Çocuğun akranlarıyla kurduğu ilişki, okul öncesi dönemde yalnızca o anın sosyal deneyimi değil, sonraki yılların uyum zeminidir. Denham ve arkadaşları [1], bu dönemde kurulan başarılı ve bağımsız akran etkileşimlerinin sonraki ruh sağlığının ve iyi oluşun önemli bir yordayıcısı olduğunu göstermektedir. Türkiye örnekleminde Kılıç ve Güngör Aytar [2] da erken çocuklukta sosyal beceri eğitiminin çocukların sosyal beceri düzeylerini anlamlı biçimde artırdığını ve sosyal becerilerle mizaç özellikleri arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu ortaya koymuştur. Buna karşılık bu dönemde yaşanan güçlükler o dönemle sınırlı kalmamaktadır. Rubin, Coplan ve Bowker [3], sosyal olarak geri çekilmiş çocukların *anxiety, low self-esteem, depressive symptoms, and internalizing problems* ile akran reddi, mağduriyet ve okul güçlükleri açısından risk altında olduğunu belirtmektedir.

Akran ilişkilerinin gelişiminde iki farklı belirleyici öbek öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, çocuğun doğuştan getirdiği ve görece kararlı olan mizaç özellikleridir. Kagan [4], mizacı *any moderately stable, differentiating emotional or behavioral quality whose appearance in childhood is influenced by an inherited biology, including differences in brain neurochemistry* biçiminde tanımlamış; tanımadık kişi, yer

ve olaylar karşısında çekingen davranan çocukları **ketlenmiş** (inhibited), atılgan davrananları ise **ketlenmemiş** (uninhibited) olarak kategorileştirmiştir. İkinci belirleyici öbek ebeveyn tutumlarıdır. Maccoby [5], ebeveyn-çocuk ilişkisinin çocukların sosyal beceriler, değerler ve sosyal yönelimler kazanmasında temel bir rol oynadığını vurgulamış; Baumrind [6] ebeveynlik stillerinin gelişimsel sonuçlar üzerindeki farklılaştırıcı etkisini ortaya koymuştur.

Son yıllarda bu ikinci öbek içinde özel bir ilgi çeken tutum, aşırı koruyucu ebeveynliktir. Michalove ve Bacikova-Sleskova [7], bu tutumu çocuğun gelişim düzeyine uygun olmayan biçimde aşırı fiziksel ve sosyal temas, abartılı kaygı, çocuğu asgari risklerden bile koruma eğilimi ve onun adına problem çözme davranışlarını içeren bir örüntü olarak tanımlamaktadır. Olgunun yaygınlığı sahadan da doğrulanmaktadır: Navickienė ve arkadaşlarının [8] beş ülkeden 262 öğretmenle yürüttüğü çalışmada öğretmenlerin %40,3'ü bu davranışları sık, %22,1'i çok sık gözlemlediğini bildirmiş; %78,2'si ebeveynlerin çocuklarının hayatındaki olası tehlikelere karşı sürekli tetikte olduğunu belirtmiştir.

A. Kavramsal Çerçeve

Aşırı koruyucu ebeveynlik alanyazında *overparenting*, *helicopter parenting*, *overprotective parenting*, *intrusive parenting* ve *oversolicitous parenting* gibi kısmen örtüşen terimlerle anılmaktadır [8]. Kavram karmaşasının sahaya da yansıdığı görülmektedir: Navickienė ve arkadaşlarının [8] çalışmasında öğretmenlerin %14,3'ü aşırı ebeveynliği farklı tanımlamış, %13,6'sı net bir tanıma sahip olmadığını belirtmiştir. Kavramın en net çerçevelenmesi Padilla-Walker ve Nelson'a [9] aittir. Yazarlar, 438 üniversite öğrencisi ve ebeveyniyle yürüttükleri çalışmada helikopter ebeveynliğin davranışsal kontrol ve psikolojik kontrolden ayrışan, ancak onlarla ilişkili üçüncü bir yapı olduğunu göstermiştir (gizil değişkenler arası korelasyonlar sırasıyla $r = .59$ ve $r = .43$). Yapısal eşitlik modellemesinde helikopter ebeveynlik, ebeveyn ilgililiğiyle pozitif ($\beta = .19$, $p < .01$), özerklik desteğiyle negatif ($\beta = -.12$, $p < .05$) ilişkili bulunmuş; sıcaklıkla doğrudan anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Bu örüntü, aşırı koruyucu ebeveynliğin sevgisiz değil, tam tersine yüksek ilgili ancak özerklik kısıtlayıcı bir tutum olduğunu göstermesi bakımından kritiktir.

Davranışsal ketlenme ise tanımadık kişi, nesne ve durumlar karşısında ketleme, kaçınma ve sıkıntı ile tepki verme eğilimidir. Kagan [4] bu eğilimin nörobiyolojik temelini şöyle açıklamaktadır: *The inhibited child reacts initially with restraint, avoidance, or distress because his limbic system is easily aroused by unfamiliarity.* Altı yüzden fazla dört aylık bebekle yürütülen çalışmalarda, sağlıklı bebeklerin yaklaşık beşte birinin uyarana güçlü motor etkinlik ve sıkıntıyla tepki verdiği; bu yüksek reaktif bebeklerin yaklaşık üçte ikisinin ketlenmiş çocuklara dönüştüğü bildirilmiştir. Rothbart'ın [10] çerçevesi bu görüşü tamamlar: mizaç reaktivite ve öz-düzenleme bileşenlerine ayrılmakta, özellikle gayretli kontrolün (effortful control) düzenleyici işlevi öne çıkmaktadır. Shiner ve arkadaşları [11] da Chess ve Thomas'ın uyum iyiliği (goodness of fit) kavramını hatırlatarak, çevrenin çocukların erken bireysel farklılıklarının sonuçlarını düzenlediğini vurgulamaktadır.

Ketlenme kavramının önemli bir ayrımı türüne ilişkindir. Rubin, Burgess ve Hastings [12], geleneksel ketlenme (tanımadık yetişkin ve nesnelere karşı) ile akran-sosyal ketlenme (tanımadık akranlara karşı) arasında yalnızca $r = .28$'lik bir ilişki bulmuş, paylaşılan varyansın %8'in altında kaldığını göstermiştir. Benzer biçimde Gunnar ve arkadaşlarının [13] aktardığı Asendorpf ayrımına göre davranışsal ketlenme öncelikle tanımadık durumlarda ürkeklikle sonuçlanırken, *social withdrawal and shyness with familiar peers reflects a history of poor peer relations but not necessarily inhibited temperament.* Bu ayrımlar, ölçüm ve yorum aşamalarında gözetilmesi gereken kavramsal sınırları belirlemektedir.

B. Araştırmanın Amacı

Gelişim psikolojisinin son otuz yıldaki en önemli kuramsal kazanımlarından biri, çocuk özelliklerinin ve çevresel etkilerin toplamsal değil etkileşimli biçimde işlediğidir. Ancak Coplan, Bowker ve Cooper [14] bu alandaki boşluğu doğrudan işaret etmektedir: *as Bates (2001) points out, there have been surprisingly few significant interaction effects uncovered between child temperament and the parenting environment in the extant literature.* Bu çalışmanın amacı, aşırı koruyucu ebeveynlik, davranışsal ketlenme ve akran ilişkileri arasındaki üçlü ilişkiyi alanyazın temelinde çözümlemektir. Bu doğrultuda dört soru ele alınmaktadır: (1) Davranışsal ketlenme akran ilişkileriyle nasıl ilişkilidir? (2) Aşırı koruyucu ebeveynlik

akran ilişkilerini hangi yollarla etkilemektedir? (3) Bu iki belirleyici birbirini nasıl düzenlemektedir? (4) İlişki tek yönlü müdür, yoksa karşılıklı mıdır?

II. MATERYAL VE YÖNTEM

A. Araştırmanın Deseni

Çalışma, nitel alanyazın taramasına dayanan kuramsal derleme niteliğindedir. Amaç, birbirinden bağımsız yürütülmüş üç alanyazın kolunu (mizaç kuramı, aşırı koruyucu ebeveynlik ve akran ilişkileri) ortak bir kuramsal çerçevede birleştirmek ve bu kollar arasındaki etkileşim iddialarını sistematik biçimde haritalamaktır. Kaynaklardan elde edilen bulgular; doğrudan etkiler, etkileşim etkileri, çift yönlülük ve bağlamsal düzenleyiciler başlıkları altında tematik olarak sınıflandırılmıştır.

B. Kaynakların Seçimi ve Kapsamı

Derlemeye üç ölçüte göre kaynak alınmıştır. Birinci grup, davranışsal ketlenme ve mizaç kuramının temel kaynaklarından oluşmaktadır [4], [10], [11]. İkinci grup, aşırı koruyucu ebeveynliği kavramsal ya da ampirik olarak ele alan çalışmalardır [7], [8], [9], [15], [16]. Üçüncü grup ise mizaç ile ebeveynlik ya da bağlam etkileşimini akran sonuçları üzerinde doğrudan sınayan ampirik çalışmalardan oluşmaktadır [12], [13], [14], [17]. Bu üç gruba, sosyal ve duygusal yeterliğin gelişimsel yolunu ortaya koyan çalışmalar [1], [3], [18], [19] ile Türkiye örneklemine ilişkin kaynaklar [2], [20], [21] eklenmiştir.

Kaynak seçiminde etkileşim (moderasyon) iddiasını içeren çalışmalara öncelik verilmiştir. Bunun nedeni, derlemenin merkezî sorusunun iki belirleyicinin ayrı ayrı gücü değil, birbirini nasıl koşulladığı olmasıdır. Yabancı dildeki birebir alıntılar özgün biçimleriyle verilmiş, gerekli görülen yerlerde yazarlar tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

C. Sınırlılıklar

Çalışmanın üç sınırlılığı bulunmaktadır. Birincisi, sistematik bir tarama protokolü izlenmemiş; kaynak seçimi kuramsal ölçütlere dayandırılmıştır. İkincisi, ele alınan ampirik çalışmaların büyük çoğunluğu Kuzey Amerika ve Avrupa örneklemlerine dayanmakta, Türkiye örneklemine ilişkin doğrudan veri sınırlı sayıda çalışmadan gelmektedir. Üçüncüsü, kaynaklardan biri hakem sürecinden geçmemiş bir ön baskıdır [16]; bir diğerinin [22] yöntem bölümü ile bulguları arasında tutarsızlıklar bulunmaktadır. Bu iki kaynaktan aktarılan bulgular ihtiyatla değerlendirilmelidir.

III. BULGULAR

A. Ketlenmeden Akran Güçlüklerine Giden Doğrudan Yol

Rubin ve arkadaşlarının [12] Kanada'da 108 yürüteç çağı çocuğuyla başlattıkları ve 88'ini yaklaşık iki yıl sonra yeniden değerlendirdikleri boylamsal çalışma, bu yolun ampirik dayanağını sunmaktadır. Her iki ketlenme türü de dört yaştaki sosyal çekingenliği yordamıştır (geleneksel ketlenme $\beta = .20$; akran ketlenmesi $\beta = .19$). Ancak açıklanan varyans mütevazıdır; doğrudan etkiler tek başına gelişimsel yolun tamamını açıklamamaktadır.

Parker-Cohen ve Bell'in [17] 104 okul öncesi çocuğuyla yürüttüğü çalışma, bu yolun bağlama duyarlı olduğunu göstermektedir. Mizaç kompoziti ile öğretmenlerce değerlendirilen akran duyarlılığı arasında hem ilk ($r = .20$, $p < .05$) hem izlem ölçümünde ($r = .23$, $p < .01$) anlamlı ilişki bulunmuş; en güçlü yordayıcı yaklaşma-geri çekilme boyutu olmuştur (her iki ölçümde $r = -.26$). Daha önemlisi, mizaç takımyıldızı gruplarının okula girişteki farkları anlamlıyken ($F(2,101) = 3,37$; $p = .03$; geç ısınan çocuklar en düşük puanı almıştır), izlem ölçümünde bu farklar kaybolmuştur ($F(2,101) = 1,45$; anlamsız). Yazarların özeti nettir: *differences among children with varying temperament patterns tended to disappear over time.*

Gunnar ve arkadaşlarının [13] fizyolojik verilerle yürüttüğü iki çalışma da aynı yönde bir sonuç üretmiştir. Grup oluşumu dönemindeki yüksek kortizol reaktivitesi utangaçlıkla değil atılganlıkla (surgency) ilişkili bulunmuş; utangaçlıkla kortizol arasında beklenen ilişki saptanmamıştır. Yazarlar buradan önemli bir kuramsal sonuç çıkarmaktadır: fizyolojik stres reaktivitesi *should not be thought of as a fixed, unchanging characteristic of children but rather as a dynamic process that varies in predictable ways with social context.*

B. Aşırı Koruyucu Ebeveynliğin Akran İlişkileriyle Bağlantısı

Rubin ve arkadaşları [3], aşırı korumacı ebeveynliğin işleyiş mekanizmasını şöyle formüle etmektedir: *Parents who are overly protective and directive tend to overmanage situations for their children, restrict their children's behaviors, discourage independence, and control their children's activities. As a result, it has been posited that dispositionally inhibited children who are raised by overly restrictive, protective, and controlling parents may not develop necessary coping and problem-solving strategies in their interpersonal milieus.* Bu formülasyonun özü, aşırı korumacılığın çocuğu riskten korumaktan çok, çocuğun başa çıkma repertuvarını geliştirme fırsatını ortadan kaldırmasıdır.

Bu mekanizmanın davranışsal karşılığı, Navickienė ve arkadaşlarının [8] nitel bulgularında görünür hâle gelmektedir. Öğretmenlerin aktardığı örnekler arasında ebeveynlerin çocuklarının çantasını hazırlaması, çocuğu sınıf kapısına kadar yürütmesi ve annenin çocuğun sırt çantasını taşıyıp kitaplarını çıkarması, ceketini çıkarıp giydirmesi yer almaktadır. Bir öğretmenin ifadesi bu tutumun sınırını göstermektedir: *If she could she would stay at the lesson instead of the child.* Aynı çalışmada öğretmenlerin %46,5'i çocukların zorbalık dâhil arkadaşlık güçlükleriyle baş edebildiği görüşüne katılmamış, %72,1'i çocukların hedeflere ulaşamadıklarında belirgin sıkıntı yaşadığını bildirmiştir. Nitel çözümlemede altı alt tema belirlenmiştir: güvensizlik, aşırı korumacılık, çocuğun başarısızlığından korku, düşük bağımsızlık, mikro-yönetim ve kötü davranışın inkârı.

Bu tabloya karşılık, aşırı koruyucu ebeveynliğin uzun dönemli etkileri sanıldığı kadar geniş çaplı olmayabilir. Padilla-Walker ve Nelson [9], helikopter ebeveynliğin okula bağlılığı olumsuz yordadığını ($\beta = -.19$, $p < .001$), ancak öz-değer, kimlik gelişimi ve yetişkinlik algısıyla ne pozitif ne negatif anlamlı bir ilişkisi bulunduğunu göstermiştir. Yazarların yorumu ölçülüdür: bu tutum gelişimi doğrudan yıkmamakta, ancak gelişime elverişli bir zemin de sunmamaktadır.

C. Ebeveyn Davranışının Düzenleyici Rolü

Derlemenin merkezî bulgusu, yukarıdaki iki yolun bağımsız değil etkileşimli olduğudur. Rubin ve arkadaşlarının [12] çalışması bu etkileşimin en net kanıtını sunmaktadır. Yazarlar annelerin araya girici-aşırı korumacı kontrolünü gözlem yoluyla kodlamış; istenmemiş müdahaleyi (unsolicited intervention) *mother's interruption of her child's independent or social behavior with the apparent goal of assisting the child, despite lack of evidence that the child was experiencing difficulty, distress, or was requesting maternal intervention* biçiminde tanımlamışlardır.

Hiyerarşik regresyon analizinde anne aşırı korumacılığı ile akran ketlenmesi arasındaki etkileşim, dört yaştaki çekingenliği anlamlı biçimde yordamıştır ($\Delta R^2 = .14$; $p < .05$; $\beta = .29$; $p < .01$). Tertil bazlı çözümleme çarpıcıdır: anne araya girici/aşırı korumacı kontrolü yüksek olan grupta ($n = 27$) akran ketlenmesi ile çekingenlik arasındaki korelasyon $r = .67$ ($p < .001$) iken, orta grupta $r = .09$ ve düşük grupta $r = .05$ ile anlamsızdır. Yazarların özeti nettir: *toddlers who had been inhibited with peers were likely to be highly reticent 2 years later only if their mothers had been intrusively controlling or derisive.* Aynı örüntü olumlu sonuç için de geçerlidir: iyi huylu yalnızlık (solitary-passive oyun) yüksek korumacılık grubunda ketlenmeyle güçlü negatif ilişki gösterirken ($r = -.66$), düşük grupta ilişki bulunmamıştır.

Bu bulgu izleyen çalışmalarca desteklenmiştir. Rubin ve arkadaşlarının [3] aktardığı biçimiyle Coplan ve arkadaşları (2008), mizaçsal utangaçlık ile uyum bozukluğu arasındaki ilişkinin yüksek nörotisizm, tehdit duyarlılığı ve aşırı korumacı ebeveynlik stiline sahip annelerin çocuklarında anlamlı biçimde daha güçlü, yüksek uyumluluk ve yetkeci-demokratik ebeveynlik stiline sahip annelerin çocuklarında ise anlamlı biçimde daha zayıf olduğunu bulmuştur. Hane ve arkadaşları (2008) dört yaş utangaçlığının yedi yaş sosyal geri çekilmesini yalnızca annelerin düşük olumluluk sergilediği koşulda yordadığını; Degnan ve arkadaşları (2008) ise annenin aşırı ilgili (solicitous) davranışının okul öncesi çekingenlik ile yedi yaş sosyal ürkekliği arasındaki sürekliliği düzenlediğini göstermiştir.

Coplan ve arkadaşlarının [14] 122 okul öncesi çocuğuyla yürüttüğü çalışma, benzer bir etkileşimi ebeveynlik stresi açısından ortaya koymaktadır: dikkat süresi kısalığı ile sosyal yetkinlik arasındaki negatif ilişki yalnızca yüksek ebeveynlik stresi koşulunda anlamlıdır ($\beta = .18$; $\Delta R^2 = .031$; $p < .05$). Ancak yazarların dürüst bir uyarısı vardır: sınanan altı etkileşim denkleminden yalnızca biri anlamlı çıkmıştır ve gözlenen etki büyüklükleri görece küçüktür. Bu tabloyu kuramsal olarak özetleyen ifade Rubin ve

arkadaşlarına [3] aittir: *A wary, fearful/inhibited temperament may be deflected toward the development of social competence by responsive and sensitive caregiving. An inhibited, emotionally dysregulated temperament does not necessarily produce an incompetent, internalized, or overcontrolled behavioral style.* Aynı kaynak, ilişkinin ters yönde de işleyebileceğini eklemektedir: ebeveynin aşırı denetimi, mizaçsal olarak kolay bir bebeği de içselleştirme güçlükleri yoluna yöneltebilir.

D. İlişkinin Çift Yönlülüğü

Bu ilişkiyi tek yönlü bir nedensellik olarak okumak yanıltıcı olacaktır. Rubin ve arkadaşları [3], çocukların sosyal çekingenliğinin ve geri çekilmesinin de ebeveyn aşırı korumacılığına ve aşırı denetimine yol açabileceğini vurgulamaktadır. Yürüteç çağı ketlenmesi ve okul öncesi çekingenlik, sonraki ebeveyn yönlendiriciliğini yordamakta; sonuçta *a cycle of child hopelessness/helplessness and parent overcontrol/overprotection* oluşmaktadır. Coplan ve arkadaşları [14] aynı olguyu kısır döngü (vicious circle) olarak adlandırmakta ve çocuğun bu döngüde hem kışkırtıcı hem mağdur olmak üzere ikili bir rol üstlendiğini belirtmektedir.

Padilla-Walker ve Nelson [9] de kendi sınırlılıklar bölümünde bu olasılığa dikkat çekmektedir: *it may be that child characteristics are influencing parenting.* Yazarlar, ketlenmiş ve korkulu mizaçlı çocukların daha fazla aşırı korumacı ebeveynlik davranışı çektiğini gösteren bulguları hatırlatarak, çift yönlü süreçlerin incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu nedenle, aşırı koruyucu ebeveynliği yalnızca bir ebeveyn özelliği olarak değil, ebeveyn-çocuk ikilisinin ortak ürünü olarak kavramsallaştırmak daha isabetli görünmektedir.

E. Bağlamsal Etkenler: Tanıdıklık, Deneyim ve Kültür

Mizaç ile akran sonuçları arasındaki ilişki, ebeveyn davranışının yanı sıra daha geniş bağlamsal etkenlerce de düzenlenmektedir. Parker-Cohen ve Bell [17], önceki akran deneyimi olmayan alt örneklemlerde mizaç-akran duyarlılığı korelasyonlarının her durumda yükseldiğini bulmuştur: üç yaş grubunda r = .24'ten .52'ye, dört yaş grubunda r = .35'ten .53'e. Bu, mizacın yordayıcı gücünün deneyim düzeyine göre değiştiğini gösteren klasik bir düzenleme örüntüsüdür.

Gunnar ve arkadaşları [13] aynı olguyu fizyolojik düzeyde ortaya koymuştur: yalnızca yüksek atılganlığa ve yüksek akran tercihine sahip çocuklar, grup oluşumu döneminden tanıdık grup dönemine geçişte beklenen kortizol reaktivitesi düşüşünü göstermiştir (üçlü etkileşim $F(1,41) = 5{,}47$; $p < .05$). Mizaç tek başına yeterli değildir; sosyal çevrenin kabulü devreye girmelidir.

Kültürel bağlam da belirleyicidir. Neuharth-Pritchett ve Ma'nın [18] aktardığı biçimiyle Chen, Rubin ve Li (1995), yüksek utangaçlık düzeyine sahip Çinli çocukların buna rağmen akranlarınca kabul gördüğünü bulmuştur. Bu bulgu, utangaçlığın olumsuz akran ilişkilerine yol açtığı varsayımının evrensel olmadığını göstermektedir. Aynı derleme, Chess ve Thomas'ın uyum iyiliği modelini hatırlatmakta; uyum iyiliğinin çevrenin özellikleri ile beklentilerinin çocuğun kendi kapasiteleri, özellikleri ve davranış biçimiyle uyum içinde olmasıyla ortaya çıktığını belirtmektedir. Stocker ve Dunn [19] ise mizacın arkadaşlık ve akran ilişkilerindeki varyansın %7 ila %35'ini açıkladığını göstermiştir.

F. Aşırı Koruyucu Ebeveynliğin Öncülleri

Ebeveynleri aşırı korumacı davranışa iten etkenlere ilişkin bulgular sınırlıdır. Michalove ve Bacikova-Sleskova [7], 738 ebeveynle yürüttükleri çalışmada yedi sosyo-demografik değişkenin aşırı korumacılık varyansının yalnızca %4,6'sını açıkladığını; yalnızca eğitim ($p = .006$) ve gelir düzeyinin ($p = .029$) anlamlı olduğunu bulmuştur. Yazarlar bu düşük açıklama gücünden hareketle, aşırı korumacılığın ebeveyn ve çocuğun kişilik özellikleri ya da çevreden algılanan toplumsal baskı gibi makro-bağlamsal etmenlerle daha iyi açıklanabileceği sonucuna varmaktadır.

Stroud ve arkadaşlarının [16] ön baskı olarak yayımladığı çalışma bu yönde bir ipucu sunmaktadır: 318 ebeveynle yürütülen araştırmada çocuğa yönelik korku, aşırı ebeveynliğin anlamlı bir yordayıcısı olarak bulunmuş ($\beta = 0{,}225$; $p = .004$); aracılık analizi ise aşırı ebeveynliğin korkuyu yönetmeye yarayan bir başa çıkma stratejisi olabileceğine işaret etmiştir. Khan ve arkadaşları [22] da beliren yetişkinlik döneminde aşırı korumacılığın dürtüsellikle pozitif ($r = .42$; $p < .01$), karar verme becerisiyle negatif ($r = -.31$; $p < .05$)

ilişkili olduğunu bildirmektedir. Bu bulgular, aşırı korumacılığın yalnızca çocuğun sosyal davranışını değil, öz-düzenleme kapasitesini de etkileyebileceğini düşündürmektedir.

IV. TARTIŞMA

Yukarıda özetlenen etkileşim bulguları iki farklı kuramsal çerçevede okunabilir. Baskın okuma yatkınlık-stres (diathesis-stress) modelidir: ketlenmiş mizaç bir kırılganlıktır ve olumsuz ebeveynlik koşullarında olumsuz sonuç üretir. Rubin ve arkadaşlarının [12] bulguları bu okumaya uygundur.

Ancak Belsky ve Pluess [23], bu modelin insan plastisitesinin doğasını ciddi biçimde çarpıtabileceğini savunmaktadır. Farklılaşmış duyarlılık (differential susceptibility) yaklaşımına göre, olumsuzluğa savunmasız sayılan çocuklar aynı zamanda destekleyici ortamlardan orantısız biçimde yararlanan çocuklardır; yani iyisiyle kötüsüyle (for better and for worse) etkilenirler. Yazarlar olumsuz duygusallık ve korkululuğu birer duyarlılık göstergesi olarak konumlandırmakta ve alanın odağını şöyle eleştirmektedir: *So long as disproportionate emphasis is placed on the adverse effects of negative experience on problems in development, we risk misunderstanding the process of human development.*

Rubin ve arkadaşlarının [12] verileri aslında bu ikinci okumayı da desteklemektedir. Yüksek korumacılık grubunda ketlenme ile çekingenlik arasındaki güçlü pozitif ilişkinin ($r = .67$) yanı sıra aynı grupta iyi huylu yalnızlıkla güçlü negatif ilişkinin ($r = -.66$) bulunması; düşük korumacılık grubunda ise her iki ilişkinin de kaybolması, ketlenmiş çocukların çevresel koşullara her iki yönde de daha duyarlı olduğu yorumuna açıktır. Ne var ki farklılaşmış duyarlılık iddiasının kesin sınanması, yeniden parametreleştirilmiş regresyon yaklaşımı ile anlamlılık bölgesi ve etkileşim oranı ölçütlerini gerektirmektedir. Bu analizler aşırı koruyucu ebeveynlik alanyazınında henüz uygulanmamıştır.

Alanyazının ikinci önemli sorunu ölçüm dağınıklığıdır. Bu derlemede ele alınan çalışmalar aşırı koruyucu ebeveynlik için beş farklı araç kullanmıştır: Overparenting Scale [15], [16], Multidimensional Overprotective Parenting Scale [7], Parental Bonding Instrument aşırı korumacılık alt ölçeği [22], Helicopter Parenting Instrument [9] ve gözlem temelli kodlama şeması [12]. Stroud ve arkadaşları [16] bu durumu doğrudan sorunlaştırmakta ve en etkili ölçüm konusunda bir uzlaşı geliştirilmesinin bulguların tutarlılığını ve karşılaştırılabilirliğini artıracağını belirtmektedir.

Üçüncü sorun, mizaç ölçekleri ile uyum ölçeklerinin madde içeriğinin kavramsal olarak örtüşmesi ve bunun korelasyonları şişirmesidir [14]. Rubin ve arkadaşlarının [12] ve Gunnar ve arkadaşlarının [13] çalışmaları, gözlem ve fizyolojik ölçüm kullanarak bu riski azaltmıştır. Kagan [4] ise ebeveyn bildirimine dayalı ölçümlere daha köklü bir eleştiri getirmektedir: *some parents are exceptionally biased observers and ... some temperamental qualities are not easily detected by parents.* Türkiye bağlamında ek bir sorun, araç eksikliğidir. Okul öncesi dönem için mizaç ölçümünde Çocuk Davranış Listesi Kısa Formu'nun Türkçe uyarlaması [21] ve sosyal beceri ölçümünde Sosyal Beceri Ölçeği [20] kullanılabilirken, aşırı koruyucu ebeveynliği bu yaş grubunda ölçen standart bir Türkçe araç bulunmamaktadır.

V. SONUÇLAR

Bu derleme üç sonuca ulaşmaktadır. Birincisi, davranışsal ketlenmenin olumsuz akran sonuçlarına dönüşmesi kaçınılmaz değildir; bu dönüşüm ebeveyn davranışının niteliğine ve daha geniş bağlamsal koşullara bağlıdır. Rubin ve arkadaşlarının [12] bulguları, aynı mizaç yatkınlığının farklı ebeveynlik koşullarında birbirinden tamamen farklı gelişimsel yollara açıldığını göstermektedir. İkincisi, aşırı koruyucu ebeveynliğin işleyiş mekanizması çocuğu riskten korumaktan çok, çocuğun başa çıkma ve problem çözme repertuvarını geliştirme fırsatını ortadan kaldırmaktır; bu, iyi niyetli bir tutumun paradoksal sonucudur. Üçüncüsü, ilişki çift yönlüdür: ketlenmiş çocuk davranışı ebeveyn korumacılığını çekmekte, korumacılık ise ketlenmeyi pekiştirmektedir.

Araştırmaya yönelik olarak beş öneri geliştirilebilir. (1) Türkiye'de aşırı koruyucu ebeveynlik alanyazını neredeyse tümüyle öz bildirime dayanmaktadır; Rubin ve arkadaşlarının [12] kullandığı türden gözlem temelli tasarımlara ihtiyaç vardır. (2) Çift yönlü süreçlerin sınanması için çapraz gecikmeli boylamsal desenler gerekmektedir. (3) Farklılaşmış duyarlılık ile yatkınlık-stres modellerinin rakip model karşılaştırması yoluyla sınanması, alandaki en açık kuramsal boşluktur. (4) Okul öncesi döneme uygun, Türkçe geçerlik-güvenirlik çalışması yapılmış bir aşırı koruyucu ebeveynlik ölçeğine gereksinim

duyulmaktadır. (5) Utangaçlık ve çekingenliğin Türkiye'de akran grubunda nasıl karşılandığı, kültürel farklılığa işaret eden bulgular [18] ışığında ayrıca incelenmelidir.

Uygulamaya yönelik olarak dört öneri sıralanabilir. (1) Aile eğitimi programları tek tip içerik yerine çocuğun mizaç profiline duyarlı biçimde farklılaştırılmalı; ketlenmiş mizaçlı çocukların ebeveynleri özerklik desteği konusunda özel olarak desteklenmelidir. (2) Rubin ve arkadaşlarının [3] belirttiği gibi, sosyal olarak geri çekilmiş çocuklara yönelik müdahaleler ebeveynleri de kapsamalıdır. (3) Öğretmenler, aşırı koruyucu ebeveynlerle iletişim konusunda hizmet içi eğitimle desteklenmelidir; Navickienė ve arkadaşlarının [8] bulguları öğretmenlerin bu alanda belirgin bir destek eksikliği yaşadığını göstermektedir. (4) Okul öncesi eğitim ortamları çocuğa öngörülebilirlik ve denetim duygusu veren, hata yapmaya izin veren biçimde düzenlenmelidir; Gunnar ve arkadaşlarının [13] bulguları böyle bir ortamın çocukların fizyolojik stres düzeyini düşürebileceğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak, okul öncesi dönemde akran ilişkilerini anlamak için ne yalnızca çocuğun mizacına ne de yalnızca ebeveynin tutumuna bakmak yeterlidir. Belirleyici olan, bu ikisinin karşılaşma biçimidir. Kagan'ın [4] ifadesiyle mizaç profili *an emergent phenomenon that requires both biological and experiential conditions acting together over time* niteliğindedir; bu nedenle hem araştırma tasarımlarının hem de müdahale programlarının bu etkileşimi merkeze alması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

[1] S. A. Denham, K. A. Blair, E. DeMulder, J. Levitas, K. Sawyer, S. Auerbach-Major, and P. Queenan, "Preschool emotional competence: Pathway to social competence?," *Child Development*, vol. 74, no. 1, pp. 238–256, 2003.

[2] K. M. Kılıç and F. A. Güngör Aytar, "Erken çocuklukta sosyal becerilere sosyal beceri eğitiminin etkisi, sosyal becerilerle mizaç arasındaki ilişki," *Eğitim ve Bilim*, vol. 42, no. 191, pp. 185–204, 2017, doi: 10.15390/EB.2017.7162.

[3] K. H. Rubin, R. J. Coplan, and J. C. Bowker, "Social withdrawal in childhood," *Annual Review of Psychology*, vol. 60, pp. 141–171, 2009, doi: 10.1146/annurev.psych.60.110707.163642.

[4] J. Kagan, *Galen's Prophecy: Temperament in Human Nature*. New York, NY, USA: Basic Books, 1994.

[5] E. E. Maccoby, "The role of parents in the socialization of children: An historical overview," *Developmental Psychology*, vol. 28, no. 6, pp. 1006–1017, 1992.

[6] D. Baumrind, "The influence of parenting style on adolescent competence and substance use," *Journal of Early Adolescence*, vol. 11, no. 1, pp. 56–95, 1991.

[7] Z. Michalove and M. Bacikova-Sleskova, "Can socio-demographic factors explain parental overprotection?," in *Psychological Applications and Trends 2025*, C. Pracana and M. Wang, Eds. Lisbon, Portugal: InScience Press, 2025, pp. 384–386, doi: 10.36315/2025inpact088.

[8] L. Navickienė, I. Kupčikienė, E. Stasiūnaitienė, M. Tokgöz, and E. Koçak, "Overparenting in education reality: Teacher experience," *Sveikatos mokslai / Health Sciences in Eastern Europe*, vol. 31, no. 7, pp. 102–109, 2021, doi: 10.35988/sm-hs.2021.231.

[9] L. M. Padilla-Walker and L. J. Nelson, "Black hawk down?: Establishing helicopter parenting as a distinct construct from other forms of parental control during emerging adulthood," *Journal of Adolescence*, vol. 35, no. 5, pp. 1177–1190, 2012, doi: 10.1016/j.adolescence.2012.03.007.

[10] M. K. Rothbart, "Temperament, development, and personality," *Current Directions in Psychological Science*, vol. 16, no. 4, pp. 207–212, 2007, doi: 10.1111/j.1467-8721.2007.00505.x.

[11] R. L. Shiner, K. A. Buss, S. G. McClowry, S. P. Putnam, K. J. Saudino, and M. Zentner, "What is temperament now? Assessing progress in temperament research on the twenty-fifth anniversary of Goldsmith et al. (1987)," *Child Development Perspectives*, vol. 6, no. 4, pp. 436–444, 2012, doi: 10.1111/j.1750-8606.2012.00254.x.

[12] K. H. Rubin, K. B. Burgess, and P. D. Hastings, "Stability and social–behavioral consequences of toddlers' inhibited temperament and parenting behaviors," *Child Development*, vol. 73, no. 2, pp. 483–495, 2002.

[13] M. R. Gunnar, K. Tout, M. de Haan, S. Pierce, and K. Stansbury, "Temperament, social competence, and adrenocortical activity in preschoolers," *Developmental Psychobiology*, vol. 31, no. 1, pp. 65–85, 1997.

[14] R. J. Coplan, A. Bowker, and S. M. Cooper, "Parenting daily hassles, child temperament, and social adjustment in preschool," *Early Childhood Research Quarterly*, vol. 18, no. 3, pp. 376–395, 2003, doi: 10.1016/S0885-2006(03)00045-0.

[15] C. Segrin, A. Woszidlo, M. Givertz, A. Bauer, and M. Taylor Murphy, "The association between overparenting, parent-child communication, and entitlement and adaptive traits in adult children," *Family Relations*, vol. 61, no. 2, pp. 237–252, 2012.

[16] S. Stroud, B. Nicholson, C. Ammons, and J. Howard, "Anxiety, fear and stress as predictors of overparenting," Research Square, preprint, 2026, doi: 10.21203/rs.3.rs-7538300/v1.

[17] N. Y. Parker-Cohen and R. Q. Bell, "The relationship between temperament and social adjustment to peers," *Early Childhood Research Quarterly*, vol. 3, no. 2, pp. 179–192, 1988.

[18] S. Neuharth-Pritchett and I. Ma, “Review of research: Temperament and peer relationships,” *Childhood Education*, vol. 83, no. 1, pp. 38–43, 2006, doi: 10.1080/00094056.2006.10522875.
[19] C. Stocker and J. Dunn, “Sibling relationships in childhood: Links with friendships and peer relationships,” *British Journal of Developmental Psychology*, vol. 8, pp. 227–244, 1990.
[20] N. Acun Kapıkıran, A. Bora İvrendi, and A. Adak, “Okul öncesi çocuklarında sosyal beceri: Durum saptaması,” *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, vol. 19, no. 1, pp. 19–27, 2006.
[21] B. Akın Sarı, “Çocuk davranış listesi kısa formunun Türkçe geçerlilik-güvenilirlik çalışması ve 3-6 yaş çocuklarında mizacın etyolojisinin araştırılması,” Uzmanlık tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye, 2009.
[22] Z. Khan, F. Javaid, H. M. Abbas, and R. Khan, “Impact of parental overprotection on impulsivity and decision-making among emerging adults,” *The Critical Review of Social Sciences Studies*, vol. 4, no. 1, pp. 20–31, 2026.
[23] J. Belsky and M. Pluess, “The nature (and nurture?) of plasticity in early human development,” *Perspectives on Psychological Science*, vol. 4, no. 4, pp. 345–351, 2009.